

ÜLDÖGÉLÉS, ÁCSORGÁS, JÁRKÁLÁS

Kukorelly Endréről

HARKAI VASS ÉVA

„Kukorelly Endre író, költő. 1951-ben született. Még nem halt meg.” Ez idézet volt Farkas Zsolt Kukorellyről írott 1996-os monográfiájából. Ennek a bizarr monográfiaindításnak még bizarrabb a folytatása, én mégsem idézem tovább, csupán arra szeretnék utalni, hogy a furcsa monográfiaindítás nem véletlenül olyan, amilyen. Kukorelly Endre írói világa ugyanis a hagyományos értelemben elvárt írói világokhoz képest meglehetősen rendhagyó.

Ha jól számoltam (és jól számoltam, mert legújabb könyve, a *TündérVölgy* borítójának behajtott feléről olvastam), ezt a legújabb kötetét is beleszámítva (az idegen nyelvekre fordítottakat viszont nem), Kukorelly Endre mögött tizenöt könyv áll. Versek és prózák, nevezzük így, egyszerűen, kezdetben versek, később mind több átúszás prózába, majd vissza, versbe, miközben finoman érzékelhető a prózaforma fokozatos térhódítása. Lényegét tekintve azonban mindez látszatnak, külsőleges megközelítésnek tűnhet, hiszen a szerző prózaformáiban (legyen szó akár esszészzerű, akár rövidprózákról) köztudottan sok a lírai, versszerű elem (egyes vélekedések szerint ha prózát ír, akkor is verset ír), verseinek pedig igen jellemző vonása az epikum. Mindennek következménye a líra és próza közötti határvonalak viszonylagossá válása, átjárhatósága, a hagyományos műnemi és műfaji keretek szabaddá és nyitottá válása. Szöveg van.

Kukorelly műveinek olvasója pedig különös szövegvilágban találja magát. E szövegek lírai Énje vagy elbeszélője végpontok között ingázik: lényeg és lényegtelen, fennkölt és közönséges, tökéletes és tökéletlen, irodalomalatti és irodalmi, játékosság és komolyság fogalompárjai között, anélkül, hogy helyreállna a rend, anélkül, hogy a „rosszul összeillesztett dolgok” között létre-

Elhangzott 2003. november 20-án, az Újvidéki Rádió M Stúdiójában tartott irodalmi esten.

jönne az összhang. Minduntalan a fonákság hangsúlyozódik, a körülöttünk levő világ, benne a lírai Én vagy az elbeszélő – és önmagunk – fonáksága is, mindent a jelenségeket átminősítő ironia hat át. Itt minden „farol”, „kileng” és „behátrál”. Súlyosnak vélt szavak válnak pillekönnyűekké és pattannak el buborékként – és fordítva: a mindennapi nyelv fordulatai, köznapi frázisok kapnak poétikai funkciót, az anti- és apoétikus poetizálódnak.

A Kukorelly-szövegeken belül van egy lazán körülhatárolható szövegmondó, aki *mondja* a szöveget. A szöveg pedig: egy leépített történet darabjainak egymásutánja, csupán a történet emlékét őrző *beszéd*, a történet vagy valamiféle metaforikusság színlelése, marginális, alig figyelemre érdemes, esetleges, hétköznapi események, olykor szándékosan túlrészletezett, semmis cselekmény, mozzanatok, részletek, gesztusok, önéletrajzi foszlányok sora. Miközben persze, a Kukorelly-féle (ön)ironia és demisztifikálás, leépítés értelmében „Mogyoró / van az Én / tetején”. Lefokozott líra- és prózanyelv, lefokozott lírai Én és elbeszélő... A százak a hetvenes évek magyar irodalmának szemlélet- és paradigmaváltásáig vezethetők vissza: Petri György költészetének, a „csak egy személy” mindenféle képviseleti és közösségi elvet kiiktató, alulstilizált lírikusi pozíciójának irányába. De utak nyílnak Parti Nagy Lajos dilettáns- vagy kvázidilettáns-szerepnek teret adó lírájának és nyelvjátékainak vagy – akár Tandori Dezsőnél – a neoavantgárd konvencióellenességének, nyelvi destruálásának, illetve az Esterházy-szövegek jelentéscsúsztatásainak, szétírt figuráinak, intertextualitásának és nyelvi ironiájának irányába is.

Üldögélés, ácsorgás, járkálás – s közben szemlélődés. A Kukorelly-szövegek szubjektumának ismerős pozíciói ezek, miként mondatnyi kötetcímei is jelzik: *Én senkivel sem üldögélek*, *Mintha már túl sokáig állna*, *Kicsit majd kevesebbet járkálok*. Aki pedig „szebb” kötetcímeket képzel el olvasmányául, íme, vannak ilyenek is: *A Memória-part*, *Egy gyógynövény-kert*, *Napos terület*, *TündérVölgy* (Vörösmarty után szabadon), mint ahogyan ráfuthatunk mű- és ál-dalfomára, ironikusan elégikus hangnemre – egyáltalán a dalszerűség nyomaira is. Ám minden „édesség” és a hagyományban való elmerülés otthonos kényelme nélkül. („Itt nem úgy lesz. Úgy nem lesz itt elmesélve semmi.”) Nincs fennkölt szituáció, nincs fennkölt megszólalásmód – legfeljebb „egy pici kód van”. Vagy becsikorog egy rím („én így rontom el”).

Kukorelly nem egy szövegének alapszituációja a céltalan várakozás („Nem így kell várni?”), a toporgó szemlélődés, az ücsörgés, üldögélés. Az ezen gesztusoknak formát adó s a körülményes pontosításokat célba vevő vers- és prózaszövegek olykor már-már a nonszenszt súrolják.

Aki pedig beszél ezekben a szövegekben, „nem egy »jó stilszta«, nem egy »jó irodalmár«, kifejezetten nem filosz ez az alak” – ahogyan Farkas Zsolt írja Kukorelly dilettáns, infantilis elbeszélő és versszubjektumáról. Avagy:

„nem okvetlenül a nyelvművelő mozgalom kisúttörője” – ahogyan viszont Köröndy Zsuzsa írja. Vagyis akkor „irodalomból kettes” (Farkas Zsolt).

Kukorelly mulatságos (mert humoros) dilettantizmusa azonban rafinált dilettantizmus, amely nemcsak kikezdi, lebontja nyelvi és egyéb beidegződéseinket, hanem újra is építi a nyelvet, legyen szó akár prózáról, akár lírai kifejezésmódról. Sor- és szótördeléseiben, metsző, meghökkentően aláaknázott áthajlásaiban, ironikus kifordításaiban és szóleleményeiben jelentések torzulnak, épülnek le és fel, sokszorozódnak és szikráznak fel. Miként a *Rom* című esszéregény alcímébe beemelt *szovjetónió* szövegben, ahol a torzítás által létrejött jelentéstöbblet (ó, azok a szép napok? ónió = ó, mily jó?) a *komonizmus* népi-etimologikus formájával egybecsengve arra is utal, hogy a könyv szerzője valójában nem egy ma már nem létező, széthullott ország történetét írja meg, miként az alcím jelzi, hanem az ötvenes évek Magyarországnak, a személyi kultusz, a „szovjet recept” szellemi-ideológiai, életszínvonalbeli és egyéb részleteit és láttelejét. Avagy nyelvjáték és komolyság – egyáltalán: játék és komolyság. Azzal pedig már csak a potenciális műfordítónak gyűlik meg a baja, hogyan szólaltathatja meg egy újabb nyelvjáték, a „*kisz-szobába toppanni*” intertextualitását egy olyan nyelven, amelyben történetesen nem volt KISZ, Petőfi Sándor és „röpült felém anyám”.

Kukorelly írásművészetében az ezredforduló táján sem történt különösebb, lényegbeli változás. Legfeljebb annyi történt, hogy legújabb kötetének, *TündérVölgy* című regényének lapjain az eddigi vers- és prózaszövegek, témák és élmények nagyszabású szintézisét végezte el. A *TündérVölgy* valóban az eddigi és újonnan felmerülő élmények és írói tapasztalatok foglalata, s egyben olyan nagy ívű epikus alkotások sorába emelhető mű, mint amilyen például Závada Pál *Jadвига párnája*, Esterházy Péter *Harmonia caelestis* vagy Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regénye. Ha a mű lapjain megképződött, aránylag árnyalt apa-figurából indulunk ki, ahol az apa a polgári életvitel, értékrend és identitás képviselője és őrzője egy, az egyéniség, a személyiség értékeire látványosan nem nagy hangsúlyt fektető korban (az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek Magyarországnak vagyunk), a *Harmonia caelestis* című Esterházy-regény kívánczik legközelebbi analógiaként.

Az ötvenes-hatvanas évek azonban a hallgatás évei is, s az apa, az apák hallgatása ugyanakkor Nádas Péter *Egy családregegy vége* című kisregényére utal jelentősen. Az a fajta hallgatás, amely Nádas kisregényében is hangsúlyos, a *TündérVölgy*ben is gátolja a Bildungot, gátat emel az Én megalkothatóságának lehetőségei elé, s a világ nyelvi elsajátíthatóságának, birtokba vételének folyamatát is feltartóztatja.

A *TündérVölgy* egyik kulcsfogalma az emlékezet, de nemcsak tematikusan, hanem önreflexív módon is: az emlékezetnek a kérdésköre, kérdésessége,

bizonytalansága is megjelenik a regény lapjain, az emlékidezésnek maga az emlékidezés is tárgyává lesz.

És itt most még jó sokáig lehetne folytatni a regény bemutatását, Tolsztojjal, Kierkegaard-ral, Vörösmartyval, Hölderlinnel és Kleisttel – vagy például azzal, hogy a csábítás, a hódítás, a csajozások, a családi boldogság (cs. b.), a szeretet, a nők és nőügyek nemcsak a mű igen hangsúlyos tematikus rétegét alkotják, hanem általuk a regény egyféle „érzelmek iskolája”-ként is olvasható, középpontban a Kukorelly-szövegekből már ismerős én-elbeszélővel, akinek öniróniája és humoros-parodisztikus önfokozása egy rokonszenves balekság megjelenítésébe fut ki.

Végül pedig, hogy kedvet adjak Kukorelly legújabb kötetének, váratlanul testes regényének olvasásához, egy jelzővel fejezném be szövegemet: *A TündérVölgy igazi posztmodern – kifejezetten olvasóbarát – regény.*